

CERCETAREA ARHEOLOGICĂ IEȘEANĂ ÎN ULTIMII 50 DE ANI. EPOCA PALEOLITICĂ

DE

VASILE CHIRICA

Prima jumătate a acestui secol este dominată de personalitatea geologului și paleoliticianului N. N. Moroșan. De numele său este legată descoperirea și cercetarea grotei de la Stâncă - Ripiceni și a adăpostului sub stâncă din apropierea acestei coline calcaroase. De asemenea, primele investigații cu valoare științifică, de la Mitoc - Malu Galben, Ripiceni - Izvor, Molodova, îi aparțin în întregime, ca și descoperirea unui număr de aproape 30 de stațiuni, situate pe terasele Prutului, Nistrului și ale afluenților acestora. Considerăm necesar să precizăm că tot N. N. Moroșan a inițiat primele cercetări interdisciplinare, de faună și floră pleistocenă, lucrările sale păstrându-și valoarea științifică mult timp după dispariția sa prematură.

A doua jumătate a secolului nostru debutează, din punct de vedere al cercetărilor paleolitice, cu investigațiile de teren, efectuate de prof. N. N. Zaharia, între anii 1952 și 1957. Continuând cercetările de teren pe teritoriul întregului spațiu est-carpatic al României, N. N. Zaharia și Em. Zaharia, în colaborare cu M. Petrescu-Dîmbovița au oferit arheologiei românești un mare număr de stațiuni paleolitice nou descoperite.

Deceniul al VI-lea reprezintă totodată prima mare confruntare cu terenul a arheologilor ieșeni, în domeniul cercetării paleoliticului: organizarea grupului de cercetări complexe pe terasele Bistriței din zona Bicaz (Bazinul Râpciuni). Chiar dacă valorificarea finală nu le-a aparținut, prof. M. Petrescu-Dîmbovița, coordonator al cercetărilor alături de C. S. Nicolăescu-Plopșor, și N. N. Zaharia au contribuit esențial la cunoașterea vieții paleolitice pe terasele Bistriței în paleoliticul superior. În aceeași perioadă - anii 1956 și 1957, N. N. Zaharia inițiază, alături de C. S. Nicolăescu-Plopșor, cercetări la Malu Galben - Mitoc unde au fost identificate, potrivit autorilor săpăturilor, resturi de locuire clactoniană - la baza terasei, ca și niveluri musteriene și aurignaciene.

Timp de peste un deceniu cercetarea paleolitică la est de Carpați este asigurată de specialiștii din București cu colaborarea unor muzeografi de la Piatra Neamț, Bacău și Galați. Pentru a suplini această absență a centrului universitar și academic Iași, un post de cercetare de la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” este destinat studierii epocii paleolitice. Directorul Institutului, prof. univ. dr. doc. M. Petrescu-Dîmbovița s-a implicat personal în direcționarea noilor cercetări prin apelul la științele conexe - geologie, geomorfologie, paleoantropologie, inclusiv conducerea unui doctorat pe tema așezărilor paleolitice de la Mitoc, susținut în 1980. Urmările nu întârzie să se cunoască, și în 1970 deja se ia în studiu problema atelierelor paleolitice de prelucrare a uneltelor de piatră. Acesta este un prim studiu de sinteză în domeniu, dată fiind o anumită aglomerare de informații în literatura de specialitate. Ideea va fi completată câțiva ani mai târziu, când, pe baza unor descoperiri proprii, corelate cu acelea din alte stațiuni paleolitice din țară și din regiunile apropiate, se analizează unitar complexe de locuire cu referiri directe la ateliere de cioplire, vetre de foc și adăposturi special amenajate, de tipul locuințelor. În felul acesta, autorul cercetărilor de la Ripiceni - Izvor va accepta existența adăposturilor paleolitice în musterianul din această stațiune, detaliind problematica locuințelor paleolitice la est de Prut.

O nouă abordare a cercetării asupra paleoliticului se finalizează în 1979, când este publicat studiul cu privire la tehnica și tipologia uneltelor din paleoliticul superior în regiunea Prutului Mijlociu. Au fost analizate, pe baza cercetărilor proprii, dar și ale colegilor bucureșteni, de la Mitoc - Valea Izvorului și Ripiceni - Izvor, utilizându-se și o bogată literatură de specialitate, tehnicile de cioplire a uneltelor în paleoliticul superior și, pe baza Listei-tip a paleoliticului superior european, (stabilită de D. de Sonneville - Bordes și J. Perrot) categoriile, tipurile și subtipurile de unelte aurignaciene și gravettiene, aspect foarte important al activității comunităților umane paleolitice. Apar acum și primele încercări de sinteză cu privire la întregul paleolitic superior de la est de Carpați, sau detalieri privind paleoliticul din zona Prutului Mijlociu, cu abordări de pe principii moderne, ale cercetării paleoliticului european. Descoperirea primei piese de artă paleolitică din România, cunoscută repede în

toată lumea științifică, prin trimiterea unei comunicări la cel de al X-lea Congres Internațional de Științe Pre- și Protoistorie din Mexic, a determinat includerea teritoriului României în larga arie geografică a artei paleolitice. Pentru prima dată s-a argumentat științific, cultural, cronologic și stratigrafic, descoperirea unei piese de artă în paleoliticul României, cu încercări de interpretare asupra magiei și religiei în paleoliticul superior.

Această piesă este unică, până în prezent, în paleoliticul superior de pe teritoriul României și dintr-o largă arie geografică europeană. Amuleta a fost descoperită în 1981, în perimetrul unui complex de locuire, situat la adâncimea de 7,10 m, și alcătuit dintr-un atelier de cioplire și două vetre de foc. Atelierul cuprindea peste 4500 piese de silix, aflate în diferite stadii de cioplire: deșeuri, nuclee, elemente corticale, așchii și lame neretușate. Printre unelte se remarcă un vârf de tip La Gravette, un gratoar carenat, pe lamă, un racloar de aspect mustertian, dar reutilizat, dându-i-se și caracteristicile unui burin de unghi, alte gratoare convexe. Estimăm atunci că acest complex de locuire ar putea aparține unei etape timpurii din evoluția Gravettianului de pe teritoriul României. Datarea de 26.700 ± 1040 ani B.P. a confirmat încadrarea culturală, propusă pe criterii tipologice. Amuleta-pandantiv este prelucrată dintr-o așchie de cortex, fiind decorată pe ambele suprafețe și pe contur. Este prevăzută cu o perforație, realizată dinspre cele două suprafețe spre interior. Pe contur, pe ambele părți ale perforației, este decorată cu câte 7 incizii, baza, ușor concavă, având 9 incizii. Același decor incizat a fost realizat și pe cele două suprafețe, prin redarea unor grupe de linii, în număr impar. Pentru decorul central de pe cele două suprafețe, încă nu s-au găsit analogii și interpretări clare. Este nevoie de imaginație, de a cunoaște gândirea preistorică. Schematizarea foarte accentuată denotă depășirea stadiului realizărilor (tratărilor) naturaliste.

Considerăm că amuleta-pandantiv ar fi trebuit să asigure succesul la vânătoare, creatorului și purtătorului. În acest context, intrăm în sfera greu încă de descifrat, a artei paleolitice, creată ca simbol al magiei sau al religiilor comunităților umane. Pe baza literaturii de specialitate și a unor practici și ritualuri ale grupelor umane aflate în stare de primitivitate, apreciem că simbolul animalului de vânat asigură capturarea acestuia, prin faptul că principala sursă a vieții, capul, era figurat pe amuleta-pandantiv. Poate că schematizarea era menită tocmai pentru a-l lipsi de anumite atribute ale vieții, deci ale puterii sale de rezistență, de a se împotrivi vânătorului.

Cercetările paleolitice de la Mitoc – Pârâul lui Istrati au permis coroborarea datelor de ordin geologic și geomorfologic, cu acelea de ordin arheologic. Descoperirile aurignaciene din această stațiune, ca și acelea de la Ripiceni – Izvor, au condus la elaborarea unui prim studiu de sinteză cu privire la caracteristicile locuirilor umane în prima parte a paleoliticului superior.

Concomitent, se reiau cercetările arheologice de teren, ceea ce permite identificarea și chiar cercetarea sistematică a unor noi stațiuni paleolitice. Așezarea paleolitică gravettiană de la Dolhasca – Dealul Viei, situată în Podișul Sucevei, se remarcă printr-o mare varietate a tipurilor de materie primă, de origine carpatică și din zona Prutului Mijlociu.

Anul 1979 reprezintă reluarea cercetărilor arheologice în marea stațiune paleolitică de la Mitoc – Malu Galben, descoperită de N. N. Moroșan și cercetată prin săpături sistematice, cu utilizarea unor date oferite de științele conexe, între anii 1956–1957. Primele noastre descoperiri au permis constatarea că această stațiune a fost locuită și în cea de a doua etapă a paleoliticului superior, Gravettianul, așa cum observasem, cu câțiva ani mai devreme, când am reluat analiza utilajului litic de aici, aparținând săpăturilor din 1956–1957. Continuate în anii următori, cercetările paleolitice de la Malu Galben au supus această mare stațiune atenției specialiștilor europeni prin Colocviul organizat la Iași, pentru a marca centenarul primei descoperiri paleolitice din România. De altfel, este necesar să precizăm că sărbătorirea acestui centenar, cât și a aceluia, din 1984, cu privire la descoperirea stațiunii eponime a culturii Cucuteni, au impus descoperirile noastre atenției tuturor specialiștilor, prin inițiativa editării unei publicații speciale, în limbi de circulație, sub îndrumarea prof. M. Petrescu-Dîmbovița.

Putem aprecia că, după „etapa” Moroșan, a fost prima dată când s-au efectuat cercetări multidisciplinare cu privire la epoca paleolitică în domeniul geomorfologiei, paleofaunei, al artei paleolitice etc.

Săpăturile arheologice efectuate pe terasele Prutului (în Depresiunea Prutului) au pus în evidență o mare bogăție și varietate ale campamentelor grupelor umane: complexe de locuire, ateliere de cioplire, vetre de foc, resturi de locuințe special amenajate, tehnici de cioplire a uneltelor, tipuri și subtipuri de unelte finite, produse primare și secundare de debitaj. S-a putut face o primă racordare a caracteristicilor locuirilor de la Mitoc – Pârâul lui Istrati și Ripiceni – Izvor. În măsura în care am putut beneficia și de rezultatele determinărilor de cronologie absolută, s-a constatat, pentru prima dată, că nu pot exista similitudini reale între caracteristicile locuirilor din stațiunile menționate. Ulterior, au fost luate în considerație și rezultatele descoperirilor de pe terasele Bistriței, din Bazinul Râpciuni. În felul acesta s-au făcut constatări deosebit de importante cu privire la caracteristicile culturale și tehnologice ale nivelelor de locuire aurignaciană și gravettiană. Astfel, prin absența silixului în locuirile aurignaciene, s-a constatat că grupele umane încă nu cunoșteau rezervele de acest tip din zona Prutului

Mijlociu. Pe de altă parte, procentajele silixului în așezările de pe Valea Bistriței, doar în nivelurile gravettiene, dar diferite de la o stațiune la alta, sau între nivelele aceleiași stațiuni, demonstrează existența unor relații de schimb sau pendulări (deplasări) ale grupelor umane între cele două bazine hidrografice, fiecare cu sistemul propriu de terase, ca elemente geomorfologice.

Mai remarcăm faptul că, pe terasele Bistriței, silixul este prezent doar sub formă de unelte finite, de unde reiese cu certitudine faptul că nu a fost cioplit pe loc, ci în altă parte, probabil pe terasele Prutului.

S-a remarcat de mai multe ori faptul că prezența unor bifaciale în utilajul litic al așezării de la Cetățica I – Ceahlău, de caracter aurignacian, ar putea reprezenta o verigă de legătură între grupele umane aparținând Mustertianului întârziat de la Ripiceni – Izvor (nivelele musteriene V și VI, care cunoșteau cioplirea bifacială) și depresiunea subcarpatică externă, unde se folosea materie primă locală.

Problematika începuturilor paleoliticului superior a suscitat interesul întregii lumi științifice de specialitate, fiindu-i decernate mai multe simpozioane internaționale și studii speciale. Cercetarea românească nu putea rămâne în afara acestor preocupări, iar zona cea mai propice unor interpretări și analize a rămas depresiunea Prutului Mijlociu, dată fiind bogăția informațiilor arheologice. S-au elaborat studii cu caracter general, tipărite în țară sau prezentate la diferite manifestări internaționale. Specialiștii români s-au referit în mod special la Valea Prutului. Printr-o analiză severă a materialelor și a observațiilor formulate anterior, s-a putut concluziona că începuturile paleoliticului superior românesc pot fi plasate la Ripiceni – Izvor, cu condiția să acceptăm că materialele luate în discuție nu aparțin unui Aurignacian în sensul clasic, european al termenului, ci culturii Ripiceni – Brânzeni sau culturii de Prut, cum a numit-o Ilie Borziac. Oricum, este de precizat faptul că doar la Mitoc – Malu Galben s-a argumentat, prin materialele descoperite, existența unor locuiri aurignaciene certe. Noi am precizat că, pe teritoriul României trecerea spre paleoliticul superior se explică prin supraviețuirea faciesurilor musteriene întârziate, cum s-a constatat în sud – vestul țării, cu așa – zisul mustertian cuarțitic, sau în Dobrogea, prin mustertianul cu denticulate.

Anul 1989 a reprezentat, pentru cercetarea paleolitică ieșeană, tipărirea primei lucrări consacrate Gravettianului din spațiul est – carpatic al României. Întrucât toți arheologii români au susținut originea estică a Gravettianului de pe teritoriul României, noi am căutat să demonstrăm că se pot admite doar unele similitudini tipologice, dar originea Gravettianului nostru este central – europeană.

Gravettianul comportă mai multe etape de evoluție (ca și Aurignacianul), cele mai multe fiind identificate de Al. Păunescu, pe terasele Bistriței. Dar, după opinia noastră, Gravettianul de la Mitoc – Malu Galben reprezintă o schemă cvasi-completă a evoluției acestei culturi între 28 000–20 000 B.P. De altfel, pe baza cercetărilor paleolitice de la Mitoc – Malu Galben, noi am reușit să stabilim o nouă schemă geocronologică a întregului paleolitic superior de pe teritoriul României, pornind de la cea mai veche locuire aurignaciană, datată la 32 000 ani B.P., până la ultimul nivel gravettian, datat la 20 000 ani B.P. De asemenea, ca și pentru prima cultură a paleoliticului superior (Aurignacianul), noi am identificat mai multe zone geografice, specifice Gravettianului: zona Prutului Mijlociu, Podișul Sucevei, terasele Bistriței (Depresiunea subcarpatică externă), sudul Podișului Moldovei, Dobrogea, Banatul, sud – vestul Transilvaniei, Depresiunea Oaș și Maramureșul, cu trăsături specifice, chiar dacă se încadrează în caracteristicile generale ale culturii.

Au fost analizate în studii speciale, piesele bifaciale și vârfurile foliacee în paleoliticul superior de pe teritoriul României, importanța acestor elemente tehnologice și tipologice în evoluția culturală a paleoliticului și în identificarea elementelor de influență a unor arii culturale vecine sau mai îndepărtate. De asemenea, a fost analizată prezența și, mai cu seamă, utilizarea ivoriului de mamut în paleoliticul superior (Aurignacian și Gravettian) din Sud – Estul european, având în vedere faptul că acest spațiu era, din punctul de vedere al temei tratate, aproape necunoscut lumii științifice.

O gamă largă de noi abordări asupra problematicii epocii paleolitice a fost realizată de cercetarea paleolitică ieșeană la solicitarea organizatorilor unor importante manifestări științifice cu caracter internațional, cum ar fi: magia și vânătoarea, mediul geografic și influența sa asupra locuirilor paleolitice, manifestări culturale și religioase în preistoria României, analiza pieselor de artă paleolitică.

O importanță particulară o reprezintă tratarea coerentă a așezărilor aurignaciene dintre Nistru și Tisa, care face parte dintr-un program mai vast, pus în operă prin colaborarea cu specialiștii de la Chișinău. Prin această analiză complexă și exhaustivă, se încearcă definirea culturilor paleolitice din paleoliticul superior vechi și recent, pe un larg spațiu european, între Tisa și Nistru, cu implicațiile referitoare la ritmurile evolutive ale locuitorilor, puse în corelație cu altele, de pe spații învecinate, în scopul identificării unor certe corelații cultural – cronologice.

Includerea rezultatelor cercetărilor noastre în cercetarea științifică europeană reprezintă valorificarea deplină a strădaniilor și evidențiază faptul că toată această activitate are un sens bine precizat.

THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN IAȘI IN THE LAST 50 YEARS.
THE PALAEOLITHIC ÉPOCH

SUMMARY

The paper points out the older and recent contributions of some scientists such as: N. N. Moroșan, N. N. Zaharia, Em. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, V. Chirica a.o. They carried on their works and activities mainly in the basins of the rivers Bistrița and the Middle-Prut, where some important sites were discovered, as follows: Bicaz, Ripiceni, Mitoc, Dolhasca. The remains of these sites chronologically belong to the Musterian and Upper Paleolithic (Aurignacian and Gravettian) periods. The results of all these investigations and studies are integrated in the general European scientific efforts of the 20th century.